

TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ ÚVAHY K PROBLEMATICE SUBURBANIZACE BYDLENÍ VE VÍDEŇSKÉ AGLOMERACI

Nové perspektivy a význam základního výzkumu

Vera Mayer

Procesy extenzivního osídlování území velkoměst za účelem vzniku nových průmyslových čtvrtí, velkoprostorových nákupních center a nových bytových čtvrtí sloužících k trvalému nebo také k přechodnému rekreačnímu bydlení, jsou známy téměř ve všech amerických a evropských sídelních aglomeracích. Následkem sídelní expanze dochází v zázemí Vídně vedle řady pozitivních důsledků (např. zvyšování ekonomické prosperity a úrovně bydlení), k celé řadě nežádoucích a nepříznivých dopadů, jako jsou kromě jiného zvýšení individuální a nákladní automobilové dopravy, dramatický nárůst sídelní plochy a rozvolnění sídel (Zersiedelung) a následkem toho negativní ekologické změny kulturní krajiny. Nejintenzivněji probíhají doposud suburbanizační procesy v oblasti jižně od Vídně, přičemž co se týče zastavěné plochy, pohybovaly se některé okresy v blízkém zázemí Vídně, jako jsou Vídeň-okolí a Mödling již v roce 1991 na hranici jejich kapacit: podíl zastavěné plochy na celkové sídelní ploše (Dauer-siedlungsraum) činil například v obci Wiener Neudorf (okres Mödling) 87% a u obce Mödling 76% (AMT DER NÖ-LANDESREGIERUNG 1998). V „Leitbild pro územní rozvoj spolkové země Dolní Rakousko - Územní plánování a regionální politika“ se již hovoří o brzké nutnosti revitalizace některých dynamicky osídlených oblastí v zázemí Vídně (AMT DER NÖ-LANDESREGIERUNG 1998). Zatímco se v jižních oblastech těsně sousedících s Vídní dynamicky suburbanizační proces zpomalil, popřípadě lze pozorovat, že tento proces zintenzivňuje v oblastech ve větší vzdálenosti od Vídně, popřípadě v méně atraktivních oblastech, jako je například severní zázemí Vídně.

Následkem suburbanizace obcí v zázemí Vídně dochází také k rozrušení tra-

dičních maloměstských a venkovských sídelních struktur. Některé obce v blízkosti Vídně se obávají ekonomických, ekologických a sociálních důsledků těchto procesů: mimo jiné, že budou metropolí absorbovány vzhledem ke značnému zvýšení rozsahu dojížděky obyvatelstva za prací do Vídně (pendleři), dále existuje obava ze ztráty kupní síly a zánik mnoha menších obchodů v suburbánních sídlech (obyvatelé nakupují buďto v jádru města nebo ve velkoprostorových prodejnách), z odchodu mladých lidí z obcí jako následek vysokých cen bytů a pozemků v zázemí Vídně a ze snížení životní a bytové kvality následkem nové výstavby a zvyšováním provozu. Problémem některých obcí je rovněž druhé bydlení (Zweitwohnsitze), neboť zde finanční investice do nutné infrastruktury v oblastech rekreačního bydlení zatěžují obecní pokladnu, majitelé rekreačních objektů ale do obecní pokladny nepřispívají. Na základě této skutečnosti a také vzhledem k vysokým cenám pozemků se v blízkém zázemí Vídně dynamický trend k rekreačnímu bydlení zabrzdil.

Důležité je, že následkem těchto procesů ztrácejí tradiční prostorové, hospodářské a sociální vztahy a závislosti mezi městem a jeho zázemím na platnosti. V oblasti osídlení, stavební, bytové a sociální vznikají nové struktury a vazby, které je nutno nově definovat. Problematika suburbanizace bydlení je komplexním jevem, který probíhá v několika časových a prostorových rovinách a je ovlivněn celou řadou politických, ideologických, administrativních, hospodářských, sociálních, společenských, právních, civilizačních a kulturních aspektů. Složitost a propojení těchto jevů je jednou z příčin, že problematika suburbanizace bydlení nebyla v její komplexnosti v případě Vídeňské aglo-

merace doposud zpracována. Základní výzkum (Grundlagenforschung) je ale nezbytným předpokladem pro analýzu těchto složitých procesů a měl v ideálním případě sloužit jako důležitý podklad v oblastech rozhodování a plánování.¹⁾

Cílem plánovaného projektu je tento dynamický vývoj v oblasti bydlení analyzovat, zaznamenat pozitivní a negativní změny a poukázat na budoucí možné směry suburbanizace bydlení s přihlédnutím na dynamický rozvoj nových informačních technologií, procesů globalizace a regionalizace a vliv těchto faktorů na společenskou, kulturní a sociální změny v suburbánní zóně, popřípadě v sídelním prostoru mezi městem a jeho zázemím. Nejdůležitější otázky přitom znějí:

– Které jsou nejvýznamnější charakteristické a identifikační prvky současného suburbanizovaného prostoru z hlediska výstavby, z hlediska socioekonomického a kulturního? K jakým změnám došlo v organizaci prostoru a ve vývoji staveb následkem suburbanizačního procesu? Do jaké míry mají tyto změny vliv na přeměny tradičních prvků s ohledem na identitu krajiny a forem bydlení, dále pak sociálních a kulturních vazeb obyvatelstva?

– Jaké kvality a vlastnosti vykazují nově vzniklé struktury a jaký je jejich vztah k tradičním strukturám a formám?

– Které nové vývojové změny lze očekávat s ohledem na další sídelní a stavební vývoj, změny životního stylu obyvatelstva a způsobu bydlení a jaké nové charakteristické identifikační formy a procesy lze v tomto prostoru očekávat?

Jedna z hlavních výzkumných otázek zní: které sídelní, stavební a bytové formy odpovídají potřebám dnešní informační a komunikační společnosti, jak bude pokračovat další rozvoj stavební a bytové kultury v suburbánní oblasti a jak dalece

Winer Neudorf: pronikání městské vícepodlažní bytové výstavby do suburbálního prostoru

tento vývoj odpovídá konceptu ekologického a sociálního trvalého (stálého) rozvoje (nachhaltige Entwicklung), který je zde chápán jako koexistence mezi suburbánními tradicemi a inovacemi. Soubor těchto průvodních jevů a procesů bude zkoumán v jejich vývoji po roce 1945, kdy zázemí Vídně prodělalo velmi dynamický rozvoj zapříčiněný hospodářskou prosperitou, pro pochopení různých jevů a procesů je nezbytná hlubší historická perspektiva.

Pojem suburbanizace a dosavadní výzkumné přístupy

V úvodu je nutno podotknout, že problematice suburbanizace v souvislosti

s procesy přeměny osídlení a bydlení ve vídeňském metropolitním regionu, pojmosloví atd., nebyla doposud věnována na stránkách odborných rakouských časopisů dostatečná pozornost, jako je tomu například v případě pražského metropolitního regionu nebo německých měst.²⁾

Všeobecně je pojem suburbanizace chápán jako přenášení městských funkcí, aktivit (průmysl, služby, konzum, bydlení atd.) a obyvatelstva z jádrového města do přilehlých okrajových aglomeračních oblastí. Nejčastějším přístupem k charakterizování suburbanizačních procesů na příkladě osídlení a bydlení jsou kvantifikační ukazatele na makroúrovni, jedním z nejdůležitějších znaků je zde saldo vý-

voje obyvatelstva mezi jádrem a zázemím aglomerace. HEINZE und KILL (1996) a další autoři rozlišují na základě salda vývoje obyvatelstva mezi čtyřmi cykly vývoje města: urbanizace, suburbanizace, desurbanizace a reurbanizace. Dalším důležitým indikátorem je kromě pohybu obyvatelstva vývoj domovního fondu a bytů (viz např. ANDRLE 2000). Tento ukazatel bývá někdy doplněn dalšími demografickými ukazateli jako je počet a charakter domácností, věk obyvatel, vzdělání, zaměstnanost, hospodářská struktura atd.). Další často používaná definice, jejíž determinantou je vyjížďka za prací do jádra města, operuje s pojmem tzv. pracovního regionu, popř. oblasti vyjížďky za prací (LICHTENBERGER 1998). Při charakteristice je přítomno nutno rozlišovat mezi chápáním suburbanizace jako statického jevu, popřípadě stavu (suburbium), a jako dynamického jevu (suburbanizace jako proces). Pojem suburbanizace bývá s ohledem na zvolené determinanty různými autory různě definován. Důležitý pokus o pojmově vymezení suburbia s přihlédnutím ke struktuře osídlení předložili RYŠAVÝ a KOTAČKA (1994) a dále RYŠAVÝ, LINK a VELÍŠKOVÁ (1994), kteří na základě stupně sepectí s jádrem sídelní aglomerace vymezují více druhů suburbii, přičemž vedle funkčních charakteristik uvažují rovněž o fyziognomických znacích jako je například převažující druh zástavby.

Pro zde prezentovaný koncept suburbanizace bydlení jsou dosavadní pokusy a čistě kvantifikační rovina nedostačující, jedním z cílů tohoto projektu je proto výběr nových kritérií k pojmovému vymezení suburbia a suburbanizačního procesu v oblasti bydlení, přičemž bude kladen důraz na důsledné spojení jak kvantifikačních, tak kvalitativních determinant. Lze vycházet z předpokladu, že každá sídelní aglomerace má své specifické geografické, přírodní, fyziognomické, historické, kulturní, sociální a ekonomické charakteristiky. Je tedy otázkou, zdali je vůbec možné vytvořit abstrahující modely vývoje města, které by byly všeobecně platné například pro evropské metropolitní regiony.³⁾ Koncepty a modely, které se snaží znázornit vývoj měst a aglomerací, jak jsou např. známy od BOSKOFFA (1970) a od BOUSTEDTA (1953), nebo od LICHTENBERGEROVÉ (1998) navržený model „Ideálně typické struktury jádrového města a edge cities kolem 1990“ pro velké metropole Detroit, Was-

hington a Los Angeles, kde autorka použila konceptu HARRISSE (1997) a GARREAU (1991) byly vytvořeny na základě vývoje různých amerických a evropských městských regionů a mají tudíž pro případ Velké Vídně malou výpovědní hodnotu. Nedostačující pro dané téma jsou také tři klasické sociálně ekologické (anglosaské) modely od BURGESSE (1925), HOYOTA (1932) a od HARRISE a ULMANNA (1945), stejně jako sociálně ekologický „Městský model města Vídně z konce 60. let“ od LICHTENBERGEROVÉ (1998). Rovněž v roce 1993 LICHTENBERGEROVOU koncipovaný „Duální městský model Vídně v současnosti“ je nedostačující, neboť se koncentruje pouze na městské jádro. Na základě malé výpovědní síly vědeckých modelů vývoje města jsou podle

LICHTENBERGEROVÉ (1998) tyto nahrazeny normativními plány územního rozvoje města. V případě města Vídně je vývojový koncept založen na rozšíření města podél jeho hlavních sídelních os, přičemž regionální jižní osa probíhá podél vysoce výkonných vnitrostátních a internacionálních dopravních spojení a pokračuje dále i v zázemí Vídně (STEP 1994).

Pokus o charakteristiku městských regionů (Stadtregionen 1991) na základě kvantifikačních metod byl v Rakousku nově prezentován v roce 1997 (FUCHS 1997).⁴⁾ BORSODORF (2000) upozorňuje na to, že rakouské plánování i nadále používá takzvaný gravitační model a nepřihlíží k novému vývoji. Na základě gravitačního modelu jsou například budovány veřejné dopravní sítě, aniž by se přihlíželo

ke stále důležitějším spojením a vazbám mezi jednotlivými sídelními jednotkami v městském zázemí.

Suburbanizační procesy pozměnily sídelní vývoj v tom směru, že vznikem vysoce hodnotných nových průmyslových a obchodních podniků, dále pak kvalitativního a kvantitativního zlepšení zásobování v zázemí (nákupní střediska na okraji aglomerace), jádra měst ztratila jejich dominantní postavení. Tradiční funkční vazby mezi jádrem a zázemím města, jak existovaly od středověku, se tudíž změnily. To znamená, že staré modely měst, které se orientovaly na gravitačních modelech (model centrálních obcí, model městského regionu, model regionálního města) již neodpovídají skutečnosti a musejí být nahrazeny akčně-prostorovými nebo behavioristicko-teoretickými modely (BORSODORF u.a. 2000). V této souvislosti se hovoří o takzvaném meziměstě (SIEVERTS 1999), kde je zázemí chápáno ne jako sub-urbánní, rozšiřující se městský prostor, nýbrž jako samostatná prostorová jednotka. Tato nová sídelní struktura - meziměstě (mezi vnitřním a vnějším prostorem) má přitom městské a venkovské znaky. Jak přiznává SIEVERTS (1999), chybějí ale pro tento pojem meziměstě závazná kritéria a definice.

Všeobecně tedy platí jak pro urbánní, tak pro sub-urbánní prostor slova HÄUSERMANNNA a SEIBELA (1992), a to že jednoznačná definice je velmi těžká, neboť zde probíhají procesy, které jsou protichůdné a odporují si, neboť jsou produktem společenských procesů a sociálních hnutí probíhajících v určitém prostoru a v určitém času, které mají své vlastní zákonitosti. Důležitá je další skutečnost, že sub-urbánní prostor v případě „Velké Vídně“ není hospodářský, politický, sociálně a kulturně jednotný, nýbrž právě naopak. Tento sídelní prostor, který sestává z různých typů suburbíí, je různorodý, mnohostranný a je pro něj příznačný určitý chaos a směšování různých funkcí, tradičních a inovačních fenoménů atd. Tyto atributy jsou také v případě opticky a esteticky vnímaných fenoménů, jakými jsou kulturní krajina a bytová výstavba, zvláště nápadné. Nedostatek všech známých ideálních abstrahovaných modelů vývoje města spočívá dále v tom, že převážně nerespektují přírodní, prostorové a fyziognomické podmínky a historicko-vývojové procesy. Existence tradičních sídelních struktur, staveb, sociálních a kulturních fenoménů

Mödling: historické stavební formy v centru měst; pěší zóna přispívá ke zvýšení kvality životního prostředí

hraje ale v tradiční kulturní krajině Velké Vídne velkou roli.

Lze tedy konstatovat, že pro objasnění suburbanizačních procesů všeobecně a pro suburbanizaci bydlení v oblasti Velké Vídne neexistuje žádná jednoznačná definice a žádný vhodný model. Problém chybějících modelů se dá zčásti metodicky vysvětlit i tím, že suburbanizace bydlení je fenomén, který se při přihlednutí ke všem jevům musí zkoumat nejenom na makro-rovině - tedy v rámci celého suburbánního prostoru, popř. městského regionu -, nýbrž také na mezzorovině - jednotlivé sídelní jednotky a na mikro-rovině - výzkum domů, bytů a obyvatel. Pro mezzo- a mikro-rovinu chybí ale výzkumu města všeobecně, jak již naznačila LICHTENBERGEROVÁ (1998), vhodné teorie. V empirické části bude proto na základě existujících kvantitativních a kvalitativních dat přihlednuto ke všem třem rovinám. Na základě těchto analýz bude vytvořen model příměstského prostoru, ať to již bude suburbánní nebo meziměstský prostor.

Výzkumná oblast je proto pouze vytyčenou pracovní oblastí, jejíž rozloha je definována Nařízením k dolnorakouskému programu územního plánování jako „Plá-

novací oblast Vídeň a okolí“ (Wien Umland) a sestává z politických okresů Baden, Bruck an der Leitha, Korneuburg, Mödling, Tulln, Wien-Umgebung a tzv. soudních okresů (Gerichtsbezirke) Gänserndorf, Groß Enzersdorf, Marchegg, Mistelbach a Neulengbach. Je pravděpodobné, že hranice této výzkumné oblasti se na základě modelování změní. Bude proto nutné pro srovnání přihlednout k vývoji i tzv. periferních okrajových oblastí, které se nacházejí již v hraničním pásu s Českou republikou a Slovenskem.

Teoretický model

Důležitým cílem tohoto projektu je také postavit výzkum suburbanizace bydlení na vhodnou teoretickou bázi. Jedním z možných teoretických přístupů je teze, že společensko-politické systémy a organizační modely společnosti determinují prostorově-sociální struktury, které mohou ovlivňovat vznik specifických sídelních, stavebních a bytových forem. Procesy vývoje města (kromě jiného gentrifikace a suburbanizace) lze proto chápat jako výsledky hospodářského, technologického, společenského, sociálního, kulturních a ideologických vývojových procesů. Jako

teoretický přístup zde slouží organizační model informační společnosti v době, pro kterou je charakteristický rostoucí neoliberalismus, zavádění nových technologií a globalizace. Tento model následuje po organizačním modelu společnosti z doby státu sociálního blahobytu (od doby poválečné až do konce osmdesátých let), pro kterou bylo charakteristické odloučení pracovního místa od místa bydlení (viz Aténská Charta). Model informační společnosti se dá chápat jako další vývojový stupeň společnosti volného času. Oba tyto modely značně přispěly, vzhledem na dvě pro ně charakteristické formy bydlení (během pracovního týdne a rekreační) a často přemístění hlavního bydliště z města do jeho okolí - jevy, které bývají nazývány jako „útěk z města“.

Model informační společnosti se dá charakterizovat na celé řadě fenoménů, které byly shrnuty (geografy HARVEYEM (1989) a poněkud pozměněny BORSDFEM 1999) pod pojmem postmoderního myšlení a to ve všech odvětvích lidské činnosti. Pluralita ve vědeckém myšlení, ale i v běžném životě je rovněž jedním z charakteristických znaků. Co se týče modelu společnosti, znamená to, že

Guntramsdorf: suburbánní prostor - zemědělská krajina ustupuje nové zástavbě

vedle sebe současně existuje více modelů. Kromě výše jmenovaných je to takzvaný model konzumní společnosti, který je úzce spjat s modelem společnosti státu sociálního blahobytu. S pojmem konzumní společnosti úzce souvisí například téma „nového chápání luxusu“, který je považován jako masový sociální útěk směrem k vyšším vrstvám. Hovoří se také o demokratizaci luxusu.

Na základě těchto úvah bude vytvořen model, který se bude snažit zachytit specifické bytové formy neboli tzv. „Wohncluster“ nebo „Wohnmilieus“. Za tímto účelem bude organizační model společnosti rozšířen o koncepty sociálních přeměn a životních stylů. Koncept životních stylů byl doposud používán převážně v rámci kvalitativních empirických výzkumů. V plánovaném projektu bude model informační společnosti a koncept životních stylů vytvoření kromě kvalitativního také za pomoci kvantitativního výzkumu. Hlavní otázky přitom zní: existuje spojitost mezi sociální vrstvou, životním stylem (jako spojení socioekonomických, socio-psychologických a kulturně historických dimenzí), prostorovou strukturou, její funkcí a vnímáním tohoto prostoru?

Metodický přístup

Zvolená metoda je charakteristická její komplexností s ohledem na předmět studia a zaměřená nejen na kvantitativní zpracování indikátoru na makroúrovni, jak je běžné ve většině prací zabývajících se otázkami suburbanizace, nýbrž v případě výzkumu bydlení a ve snaze o detailní výzkum je nutno zaznamenat rovněž procesy na mezo- a mikroúrovni. Toho lze dosáhnout sloučením kvantitativních a kvalitativních výzkumných metod. Výzkumný model sestává proto ze tří rovin (makro-, mezo- a mikrorovina).

Jako jeden z možných způsobů pro charakteristiku suburbánního prostoru na makroúrovni celé výzkumné oblasti jsou hypoteticky platné následující charakteristiky:

1. Suburbium je sídelní jednotka, která leží mimo jádro sídelní aglomerace.
2. Sídlu, které má podobnou socioprofesionální skladbu příznačnou pro město, ale také sídlu, kde je podíl primárního sektoru vyšší než v jádru aglomerace.
3. Sídlu, které má nižší podíl obyvatelstva s cizí státní příslušností, než v jádru aglomerace.
4. Sídlu, které je zapojeno do prostorové interakce v oblasti pohybu osob, zboží atd. s jádrem aglomerace, může se jed-

Maria Enzersdorf: nové bytové formy s balkony, terasami a zahrádkami jako alternativa k rodinnému domu?

nat ale také o sídelní jednotku, která je následkem suburbanizačních procesů v určitých oblastech nezávisle na jádru aglomerace (edge cities).

5. Sídlu, kde je poměr volných ploch k zastavěné ploše a podíl zemědělsky užívané plochy vyšší než v jádře sídelní aglomerace.
6. Sídlu, které se vyznačuje částečně městskou a maloměstskou zástavbou, nacházejí se zde ale také zemědělské usedlosti.
7. Sídlu, které se vyznačuje specifickými životními a bytovými formami.⁵⁾

Na makroúrovni se pro ověření těchto hypotéz jedná převážně o kvantitativní kritéria a parametry pro typizaci suburbánních sídel v oblasti Velké Vídne: demogra-

fické parametry, parametry týkající se hospodaření s půdou, například vývoj užívacích ploch (Flächennutzung), přeměna z nezastavěných ploch k zastavěným, přeměna zemědělských ploch a dále jako třetí skupina statistické parametry, týkající se sídel, domů a bytů, kvality bydlení. Na základě analýzy zázemí Vídne na makroúrovni budou vytvořeny tzv. clustry, které zachytí charakter a stupeň suburbanizace ve zkoumané oblasti. Tento první krok ukáže také na charakter a zvláštnosti suburbanizačních procesů v různých oblastech metropolitního regionu.

Na mezoúrovni jde o výzkum tradičních a inovačních elementů sídelních struktur a jejich funkcí v suburbánní zóně. Na základě kvantitativních a kvalitativních

výzkumů budou ukázány proměny této kulturní krajiny na příkladě změn prostorového uspořádání a užívání půdy (snižování zemědělské půdy ve prospěch zastavěné půdy) a konkrétní proměny sídelních struktur (vznik tzv. „residential“, „business“ a „industrial suburbs“). Historická dimenze je zde předpokladem k pochopení nových vývojových tendencí v této oblasti. Suburbanizační procesy v oblasti průmyslu a bydlení zde mají již starou tradici, která sahá přibližně až do druhé poloviny 18. století. Vznik nových sídelních jednotek stojí při tomto pohledu v popředí.

Na *mikroúrovni* jde dále o vývoj bytové výstavby, charakteristiku stavebních typů a způsobu bydlení. Jedna z důležitých otázek zní, zdali existují a které jsou specifické suburbánní stavební formy. Cílem je vytvořit typologii suburbánních bytových forem, jak zde vznikaly od doby biedermeieru až do dnešní doby. Nejde ale pouze o formálně-estetická a stylistická kritéria, nýbrž bytová výstavba je studována v kontextu její stavební, prostorové, funkční a sociální struktury. Tato analýza bude provedena na základě vybraných pozitivních a negativních vzorů starší a nové bytové zástavby a domových typů. Zvláštní pozornost bude věnována problematice vysokopodlažního domu versus rodinný dům.

Zatímco byla doposud věnována pozornost objektu bytové výstavby: prostor, sídlo a dům, je nutno se zabývat také subjektem: obyvateli a budoucími uživateli. Na *mikroúrovni* jde proto dále o tzv. aktéry v suburbánním prostoru, z nichž důležitou složkou jsou požadavky obyvatel a uživatelů (consumer demands). Jde o analýzu současných a budoucích modelů bydlení, popřípadě způsobů bydlení. Tato analýza proběhne na základě kvantitativních (dotazníkových) a kvalitativních metod (rozhovory v terénu). Na základě těchto analýz budou vytvořeny modely bydlení (Wohncluster), které budou obsahovat aspekty jako je prostor - bydlení - práce - volný čas - konzum - ideologie. Důležité je zjistit, které tradiční hodnoty (values) tyto modely obsahují a jak se zde odrážejí dnešní a budoucí demografické trendy (nové rodinné formy, narůstající počet obyvatelstva ve starším věku, trend k rodinnému domku, trend k vyššímu vzdělání), dále pak nové pracovní formy (práce doma následkem telepráce, práce na poloviční úvazek, atd.), konzumní chování a vzory bydlení. Dá se například předpokládat, že v suburbánním prostoru vzroste nejenom

počet obyvatel, kteří budou zcela nebo částečně pracovat doma, nýbrž také, že vzroste počet starších obyvatel v oblastech rodinných domků, které jsou těžce dosažitelné veřejnými dopravními prostředky. Dále je zde důležité vzít v úvahu funkce bydlení: např. biologické, psychické, sociální a kulturní, hospodářské a vzdělávací. Takovýto model výzkumu bydlení byl autorkou navrhnout a částečně zkoumán na příkladě vývoje bydlení ve Vídni (MAYER 1994, 1995).

V další části těchto analýz v *mikroúrovni* se jedná o empirickou analýzu aktérů a rozhodujících procesů v suburbánním prostoru. Přitom se dá pozorovat polarizace mezi zájmy veřejnými, obecními, privátními, hospodářskými (kapitál) a mezi zájmy obyvatelstva. Přitom je zvláště důležité zabývat se procesy, které se odehrávají na úrovni obcí. Důležitá je i činnost a zájmy privátních stavebníků a kapitálu (institucí a osob), regionálních vývojových organizací, atd. Je nutno také přihlídnout k zájmům různých občanských sdružení a iniciativ. Důležité je ověřit, zdali existují plánovací možnosti, které by uspokojily jak zájmy kapitálu, tak obyvatel tohoto území. Jedna z centrálních otázek v této části zní: Jsou regulace a usměrňování vývoje stavebních a bytových forem nutné a možné, a pokud ano, které nové hodnotové formy ovlivňování vývoje bytové výstavby (neformální kontakty, přesvědčování, poukazování na problémy, atd.) se zde dají použít. I v případě metropolitního regionu Vídeň, popřípadě regionálního vývoje v Dolním Rakousku je totiž zřejmá tendence ústupu od direktivního plánování k novým hodnotovým formám managementu regionálního rozvoje a to by mělo platit také v případě bydlení. Tato perspektiva zvyšuje rovněž úlohu základního výzkumu pro analýzu těchto procesů.

V závěrečné (transdisciplinární) fázi plánovaného projektu půjde o to, nalézt instrumenty, které by mohly přispět k odlehčení silně urbanizovaného území. Jedním z instrumentů, který je předmětem diskuse, je strategie decentralizace v zázemí Vídně, jak byla představena v „Sídelně politickém konceptu Východního regionu“. Bude tudíž důležité zabývat se otázkou realizace této strategie. Jedna další možnost k redukování „útlaku z města“ je zvýšení atraktivity městských bytových forem a finančně dosažitelné byty ve městě, mimo jiné zlepšení bytové kvality ve velkoprostorových sídlišťích na okraji města a zlepšením infrastruktury (urbanistický a architektonický přístup)

a podporou identifikačních snah, které usilují o vytváření sociálně, kulturně a ekologicky harmonického životního prostředí (sociokulturní přístup). Výstavba městských sociálních bytů, její sídelní a bytové formy a sociální dosažitelnost by měly být nově definovány. Tendence k osobnímu vlastnictví by se měla více podporovat. Jde ale především o to, vyvinout v zázemí Vídně nové stavební a bytové formy a s tím také související nové formy například v oblasti služeb, atd., které odpovídají životnímu stylu naší informační společnosti a společnosti volného času a jsou zároveň v souladu s trvalým vývojem (nachhaltige Entwicklung).

Multidisciplinární a trans-nacionální charakter fenoménu suburbanizace

Všeobecně se dá říci, že základní výzkum u vědních oborů, jakými jsou geografie, dějiny architektury a výzkum měst, ale také kulturní vědy, vykazuje při výzkumu novodobého stavebního a bytového vývoje a kultury jak v oblasti teoretické, tak empirické, velké nedostatky (MAYER 1993). Systematicky se zabývá výzkumem stavebního vývoje, architektury a bydlení pouze sociologie, v případě Rakouska je tato problematika ale sociologie rovněž značně opomíjena. Architektura a bydlení v suburbánním prostoru zůstávají tudíž spíše doménou aplikovaného výzkumu ze strany územního plánování, architektury a výstavby měst.

Studium architektury, životního prostředí a bydlení mají multidisciplinární charakter. Také pro metodu, která byla vyvinuta pro studium suburbanizačních procesů ve Vídeňské aglomeraci je charakteristický tematický a metodický pluralismus, kde jsou sloučeny metody a poznatky sociálních a hospodářských věd, geografie města a venkova, sociologie osídlení, architektury a bydlení, etnologického výzkumu venkovských staveb a sídel, dějin a teorie architektury, dále pak poznatky z oblasti územního plánování a architektury. Tento přístup je dále obohacen o sociálně ekologické, kulturně historické a psychosociální přístupy. V ideálním případě (závěrečná fáze projektu) by se mělo jednat ale nejenom o interdisciplinární přístup, nýbrž o transdisciplinární výzkum, na kterém se budou podílet také odborníci z oblasti územního plánování a dopravy, plánování krajiny, ekologie a architektury. Na homepage Institutu für Stadt- und Regionalforschung

(<http://www.oeaw.ac.at/isr>) byla proto instalována výzva ke spolupráci pro všechny zájemce o tuto problematiku. V rámci akce „COST-Aktion 10 „Outskirts of European Cities“, na které se Institut für Stadt- und Regionalforschung podílí, se nabízí příležitost konzultovat problematiku suburbanizace, popřípadě periferie měst (outskirts) v širokém evropském měřítku. Při koncepci tohoto projektu je také do určité míry přihlédnuto k cílům tohoto evropského výzkumného programu.

Výhled: Transnacionální charakter suburbanizačního procesu ve oblasti Velké Vídně

Je zřejmé, že při dlouhodobější perspektivě je problematika dalšího sídelního vývoje vídeňského prostoru otázkou transnacionální, kterou bude nutno řešit ve spolupráci s odborníky ze sousedních zemí, to znamená z České Republiky, Slovenska a Maďarska. Úkolem vědy by totiž měla být komplexní analýza suburbanizačního procesu, na jejímž základě lze ukázat na pozitivní a negativní vývojové trendy a do určité míry předpovědět scénáře dalšího vývoje. Předpokládaný vývoj v této oblasti - vstup sousedních zemí do Evropské unie a v rámci scénáře budoucího vývoje metropolitního regionu Vídně, upevnění města Vídně jako důležitého střediska v oblasti služeb a vídeňského zázemí jako průmyslové centrum pro Střední Evropu - je velkou výzvou pro odborníky nejenom z oblasti aplikovaného výzkumu, ale hlavně také z oblasti základního výzkumu k vypracování nových konceptů a vizí pro další rozvoj této oblasti. S přihlédnutím na tento vývoj jsou proto spolupráce s odborníky ze sousedních zemí a řešení otázek dalšího vývoje městských aglomerací, jako jsou například Brno nebo Bratislava, nevyhnutelnými. Tento příspěvek lze tudíž chápat jako určitou výzvu pro odborníky ze sousedních zemí, kteří se zabývají obdobnou problematikou k participaci na této nově se vytvářející výzkumné síti.

*Dr. Vera Mayer
Institut für Stadt- und Regional-
forschung der Österreichischen Akademie
der Wissenschaften*

Poznámky:

- 1) Většina existujících prací k suburbanizačním procesům Velké Vídně (Großraum Wien) se zabývá otázkami vzniku nových průmyslových a nákupních středisek a otázkami dopravy. Z problematiky bydlení byla pozornost věnována otázkám druhého bydlení. Otázkami bydlení na okraji města, popřípadě v zázemí města, se doposud nejvíce zabývaly obory jako je výstavba měst, územní plánování a architektura
- 2) K problematice suburbanizace ve vybraných aglomeracích České republiky, viz. např. Územní plánování a urbanismus 1994/3-4, 1997/1-2. Andrle.
- 3) To je jedna z otázek, kterou se zabývá Program „Outskirts of European Cities“ v rámci akce „COST Aktion C 10“ na které se mimo jiné podílí také domovský ústav autorky tohoto článku „Institut für Stadt- und Regionalforschung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften“ a jehož součástí je také zde představený projekt.
- 4) Jedná se opět o gravitační model, definice jader měst (Kernräume) se zde ale poněkud více přibližuje švýcarskému modelu aglomerace, popř. německým tzv. Verdichtungsräumen, než jak tomu bylo při charakteristice městských regionů v letech 1971 a 1981 - viz FUCHS 1997.
- 5) S přihlédnutím k charakteristikám od RYŠAVÝ a KOTAČKA 1994.

Citovaná literatura:

- AMT DER NIEDERÖSTERREICHISCHEN LANDESREGIERUNG, 1998. *Leitbild für die räumliche Entwicklung des Landes Niederösterreich - Raumordnung und Regionalpolitik.*
- ANDRLE, A., 2000. *Suburbanizace hl. m. Prahy a města Brno v 90. letech, Obec a finance: 4/2000.*
- BORSODORF, A., 1999. *Geographisch denken und wissenschaftlich arbeiten. Gottha und Stuttgart.*
- BORSODORF, A., 2000. *Thematic Bibliography for Austrian Cities, with special regard to the case of Vienna and Innsbruck. Paper presented for the Management Committee Meeting COST C 10: Outskirts of European Cities at Biarritz, June 8th to 9th 2000.*
- BORSODORF, A., A. HELLER, D. BOGNER u. K. BARTL, 2000. *Das Stadt-Land-Kontinuum im Alpenraum - Methodenvergleich zur Abgrenzung von Stadtregionen in verfingerten Raumsystemen. In: BORSODORF, A. u. M. PAAL (Hrsg.). Die „Alpine Stadt“ zwischen lokaler Verankerung und globaler Vernetzung. Beiträge zur regionalen Stadtforschung im Alpenraum. (=ISR-Forschungsberichte. Hg. vom Institut für Stadt- und Regionalforschung, Heft 20. Red. J. Kolbacher u. U. Reeger). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien.*

- BOSKOFF, 1970. *The Sociology of Urban Regions.* New York.
- BOUSTEDT, O., 1953. *Die Stadtregion. Ein Beitrag zur Abgrenzung städtischer Agglomerationen. Allgemeines statistisches Archiv, 37: 13-26.*
- BURGESS, E. W., 1925. *The growth of the city: an introduction to a research project. In: PARK, E. and. BURGESS, E. W. (ed.). The City. Chicago.*
- CHAMPION, A. G. (Ed.), 1989. *Counterurbanization: the changing face and nature of population deconcentration.* London.
- FUCHS, I., 1997. *Stadtregionen 1991 - Das Konzept, Statistische Nachrichten 2: 76-83.*
- GARREAU, J., 1992. *Edge City. Life on the New Frontier.* New York u.a
- HARRIS, C. D., ULLMANN, E. L., 1945. *The nature of the cities. Ann. Am. Acad. Pol. Sci: 7-17.*
- HARRIS, C. D., 1997. *„The nature of cities“ and urban geography in the last half century. Urban Geography 18, 1: 15-35.*
- HARVEY, D., 1989. *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change.* Oxford - Cambridge.
- HÄUSSERMANN, H. u. W. SIEBEL, 1987. *Neue Urbanität. Frankfurt am Main.*
- HOYOT, H., 1939. *The Structure and Growth of Residential Neighbourhoods in American Cities.* Washington.
- JOHNSON, J. H., 1974. *Suburban growth: geographical processes at the edge of the western city.* London.
- LICHTENBERGER, E. 1998. *Stadtgeographie. Begriffe, Konzepte, Modelle, Prozesse.* Stuttgart.
- MAYER, V., 1991. *Gedanken zur gegenwartsorientierten Hausforschung im Burgenland, Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, XLV/94: 216-231.*
- MAYER, V., 1992. *Schlösser von Morgen. In: HIERL, T. (Chefred.). Lebensräume/Wohnen morgen. (=knappe güter, Nr. 1). Hg. von Verlag Austria Press. Wien: 43-46.*
- MAYER, V., 1993. *Burgenland. Bau- und Wohnkultur im Wandel. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien.*
- MAYER, V., 1994. *Bydlení jako sociální a kulturní faktor [Wohnen als sozialer und kultureller Faktor]. In.: Aktuální otázky bytové politiky. Vybrané příspěvky z pracovního semináře konané-*

- ho ve dnech 13.-15.4.1994 v Hodoníně. Hg. von TERPLAN. Praha: 79-85.
- MAYER, V., 1995. Tradition und Innovation in der Wiener Wohnkultur. In.: BEŇUŠKOVÁ, Z. u. P. SALNER (Hrsg.), *Stabilität und Wandel in der Großstadt*. Hg. von Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Institut für Ethnologie. Bratislava: 7-18.
- MAYER, V., 1995. Přeměna vesnice ve východním Rakousku [Wandel des Dorfes in Ostösterreich], *Moderní obec* 5. Prag: 58-59.
- MAYER, V., 1996. K některým aktuálním tendencím bytové výstavby v Rakousku [Aktuelle Tendenzen des Wohnbaus in Österreich], *Územní plánování a urbanismus* 23, Heft 2. Hg. vom Ministerstvo hospodářství České republiky [Wirtschaftsministerium der Tschechischen Republik], Prag: 125-130.
- MAYER, V., 1999. Burgenländische Baukultur im Spannungsfeld zwischen Regionalismus und Globalisierung. In.: GRIESHOFER, F. u. M. SCHINDLER (Hrsg.), *Netzwerk Volkskunde. Ideen und Wege. Festgabe für Klaus Beül zum siebzigsten Geburtstag*. (=Sonderschriften des Vereins für Volkskunde, Band 4). Wien: 413-428.
- RYŠAVÝ, Z. u. L. KOTAČKA, 1994. Poznámky k pojmovému vymezení suburbia. *Územní plánování a urbanismus* XXI, 3-4: 188-189.
- RYŠAVÝ, Z., J. LINK u. L. VELÍŠKOVÁ, 1994. Proces suburbanizace v souvislostech procesu přeměny osídlení v letech 1869-1991: Česko, Pražská aglomerace. *Územní plánování a urbanismus* XXI, 3-4: 189-199.
- SIEBERTS, T., 1999. ZWISCHENSTADT zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land. Braunschweig/Wiesbaden.
- SIEVERTS, T., 1994. Was wird aus der Stadt? In: WOLLAS, A. (Red.). *Kulturgut Stadt: Überlegungen zur Zukunft der europäischen Stadt; ein Cappenberger Gespräch, veranstaltet am 26. März 2993 in Münster / mit Referaten von W. DURTH und T. SIEVERTS*. Köln: 46-59.
- SILVERSTONE, R. (ed.), 1997. *Visions of suburbia* London.
- STEP 1994. *STADTENTWICKLUNGSPLAN FÜR WIEN 1994*. (=Beiträge zur Stadtforschung, Stadtentwicklung, Stadtgestaltung, 53). Hg. Stadtplanung Wien.
- WOLLANSKY, I., 1988. *Der Landschaftsrahmenplan Wien-Umland. Berichte zur Raumforschung und Raumplanung*, 32, Heft 3-4. ÖGRR, Wien: 34-45.